

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 341.018

КОНЦЕПЦІЯ ПРЕВЕНТИВНОЇ ВІЙНИ В СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Ганзенко О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

У науковій статті досліджується концепція превентивної війни в сучасному міжнародному праві. Аналізуються ознаки превентивної війни, її відмінність від гуманітарної інтервенції та приклади реалізації на практиці. Виділяються етапи організації та проведення превентивної війни. Формулюються пропозиції щодо забезпечення об'єктивності та законності проведення превентивної війни в сучасних умовах. Робиться висновок про перспективність подальшої наукової розробки даної тематики.

Ключові слова: превентивна війна, об'єктивні підстави, гуманітарна інтервенція, міжнародна миротворча військова операція, легітимність, легальність, міжнародне право, резолюція, суверенітет.

Ганзенко А.А. КОНЦЕПЦИЯ ПРЕВЕНТИВНОЙ ВОЙНЫ В СОВРЕМЕННОМ МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ / Запорожский национальный университет, Украина

В научной статье исследуется концепция превентивной войны в современном международном праве. Анализируются признаки превентивной войны, ее отличие от гуманитарной интервенции и примеры реализации на практике. Выделяются этапы организации и проведения превентивной войны. Формулируются предложения относительно обеспечения объективности и законности проведения превентивной войны в современных условиях. Делается вывод о перспективности дальнейшей научной разработке данной тематики.

Ключевые слова: превентивная война, объективные основания, гуманитарная интервенция, международная миротворческая военная операция, легитимность, легальность, международное право, резолюция, суверенитет.

Ganzenko O.O. THE CONCEPT OF PREVENTION WAR IN MODERN INTERNATIONAL LAW / Zaporizhzhya national university, Ukraine

In the scientific publication the concept of prevention war in modern international law is investigated. The attributes of prevention war, its difference from humanitarian intervention and examples of realization in practice are analyzed. The stages of organization and realization of prevention war are allocated. The offers concerning maintenance of objectivity and legality of realization of prevention war in modern conditions are formulated. Is judged importance to the further scientific development of the given subjects.

Key words: prevention war, objective bases, humanitarian intervention, international military operation, legality, international law, resolution, sovereignty.

Сучасний світ без перебільшення знаходиться на порозі Третьої світової війни. Деякі політики та вчені заявляють, що вона вже фактично розпочалася. Доказом цього є ситуація навколо ядерної програми Ірану, факти фізичної ліквідації іранських вчених, передислокація військово-морських сил США, заяви керівництва та військових аналітиків Ізраїлю.

Безумовно, наявність ядерної зброї в держави, лідер якої закликає стерти Ізраїль з лиця Землі, не може не викликати занепокоєння, але світом повинні правити не емоції, а здоровий глузд і аналітичний розум. Саме тому надзвичайно важливим є дослідження концепції превентивної війни, яка останнім часом стає об'єктом багатьох публічних дискусій та обговорень.

Дослідженню проблем правомірного застосування сили в міжнародних відносинах присвятили свої праці Г.М. Даніленко, В.Н. Денисов, Б.М. Кліменко, Д.Б. Левін, В.І. Кузнецов, В.І. Менжинський, Є.І. Скакунов, Г.І. Тункін, М.О. Ушаков та В.М. Федоров. Після закінчення «холодної війни» активно досліджується суміжна із концепцією превентивної війни проблематика гуманітарної інтервенції в контексті міжнародно-правового захисту прав людини. Це чітко прослідковується, зокрема, у працях В.А. Гусейнова, І.І. Карташкіна, А.П. Мовчана та Р.А. Мюллерсона. Проблема привернула увагу також інших українських та

російських вчених, серед яких слід виділити В.С. Бруза, О.А. Жирнова, І.І. Лукашука, О.О. Мерезжа, М.І. Неліпа, В.А. Романова, М.О. Ушакова, С.В. Черніченка, Р.Т. Шамсона.

Концепція превентивної війни залишається малодослідженим явищем з причини її суперечливості та негативного ставлення багатьох науковців до самого факту визнання права на превентивний удар. Але події останніх років демонструють, що політики все більше говорять про існування права на превентивну війну, тому це питання потребує змістовного дослідження і має як теоретичне, так і практичне значення.

Предметом наукової статті є концепція превентивної війни в сучасному міжнародному праві.

Метою наукової статті є розкриття сутності та ознак поняття «превентивна війна» та визначення можливості реалізації концепції превентивної війни на практиці в контексті міжнародного права. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: сформулювати визначення превентивної війни та окреслити її ознаки; охарактеризувати приклади превентивних війн в історії людства; визначити підстави для нанесення превентивного удару в контексті міжнародного права; сформулювати висновок про можливість та доцільність застосування концепції превентивної війни в сучасних умовах із правової точки зору; визначити перспективи подальшого наукового дослідження даної тематики.

Превентивна війна (англ. prevent – «запобігати») – війна, яку розпочинають вважаючи, що майбутній конфлікт є неминучим. Основна мета превентивної війни – упередити агресивні дії з боку противника. Превентивну війну розпочинають для того, щоб не дати противнику змінити баланс сил на свою користь. У міжнародному праві превентивні війни вважають актами агресії, виходячи із загрози спекуляції концепцією превентивної війни. На практиці іноді важко розібратися – початок війни з боку певної держави є агресією або превентивними діями.

Превентивний удар передбачає удар по джерелах небезпеки, які загрожують певній державі, коли така загроза є явною і неминучою. Наприклад, у певній державі відбувається масова мобілізація, військова техніка переміщується поближче до кордонів, лунають заклики керівництва країни до початку війни тощо. У такому випадку в іншій державі є вибір – або дочекатися реального нападу і скористатися правом на самооборону, що передбачено Статутом ООН, або нанести випереджувальний удар по потенційному агресору. Проблема в тому, що нормативно право на превентивний удар не закріплено в міжнародних правових актах, і дії держави, яка нанесла превентивний удар, можуть бути розцінені як акт агресії.

Сучасні політики стверджують, що превентивні війни є необхідними для боротьби з тероризмом та протидії поширенню ядерної зброї. Їхні опоненти заперечують такий підхід і вважають, що «профілактична» війна юридично не відрізняється від агресії і є злочином. Найбільшими превентивними війнами в історії людства є Перша і Друга світові війни.

А.М. Бахтін зазначає, що Друга світова війна принесла непередбачені результати її організаторам і натхненникам. Від капіталістичної системи відпало багато держав, які встали на шлях «соціалістичного розвитку». Утворилася світова система соціалізму. Світ став біполярним.

Відразу після Другої світової війни США, Англія і ряд інших держав приступили до підготовки війни проти СРСР і країн соціалістичної співдружності. У 1949 році в Європі був створений воєнно-політичний блок НАТО, спрямований проти СРСР.

У 50-і роки держави, що входять до блоку НАТО перейшли до відкритих збройних конфліктів. У 1950 році США розв'язали війну проти Корейської Народної Демократичної Республіки. У 1956 році Англія і Франція розпочали агресивні дії проти Єгипту.

У подальшому було розв'язано значну кількість локальних воєн в різних регіонах світу, країнами, що входять у НАТО. У зв'язку із створенням НАТО військово-стратегічні концепції тут стали вироблятися колективно, але при вирішальному голосі перш за все США.

На першому етапі США і їх партнери по блоку вважали, що при виникненні військового конфлікту, проти СРСР і країн соціалістичного табору необхідно вести тільки ядерну війну, яку вони назвали стратегією „масованого у відповідь удару", або „масованої відплати". У менш розвинених районах земної кулі передбачалося ведення локальних воєн без застосування ядерної зброї. У 1949 р. у СРСР було проведено випробування атомної зброї, 1953 р. – водневої

зброї, а в 1957 р. – запуск штучного супутника Землі, що нанесло остаточний удар по стратегії «масової відплати». Чинник простору втратив своє значення, і відносній невразливості території США прийшов кінець.

У 1961 р. у США одержала офіційне визнання стратегія «гнучкого реагування», незабаром також прийнята НАТО. Допускалася можливість ведення війни проти соціалістичних країн спочатку за допомогою звичайної зброї, потім з використанням тактичних, а в критичний момент – стратегічних ядерних засобів.

Після 1957 р. Пентагон висунув теорію «превентивної війни» та попереджуючого ядерного удару. Для досягнення цієї мети були створені угруповання стратегічних ракет, військово-повітряних сил, військово-морського флоту, протиповітряної оборони і сухопутних військ.

У 1971 р. США проголосили нову модифікацію концепції «гнучкого реагування». У її основі: перевага в стратегічних силах над СРСР, збільшення військового внеску партнерів США по НАТО та ведення переговорів із СРСР лише з позиції сили. Дана стратегія мала мету закріпити керівну роль США у військових блоках [1].

Як відзначає В.І. Мотиль, кількість збройних конфліктів, особливо міжнародного характеру, та пов'язаних з ними серйозних порушень прав людини на сучасному етапі не зменшується. Досить поширеними є повідомлення правозахисних груп та органів міжнародних організацій про грубі, масові та систематичні порушення прав людини у різних регіонах світу. Тому однією з найбільш актуальних проблем сучасного міжнародного права є розробка механізмів запобігання таким порушенням прав людини та адекватного реагування на ситуації, пов'язані з ними. Для України, яка на сучасному етапі активно інтегрується в євроатлантичну та світову системи колективної безпеки, беручи активну участь, зокрема, в операціях з підтримання миру, вивчення цієї проблематики є також важливим, оскільки наша країна може розглядатись як потенційний учасник операцій із здійснення гуманітарної інтервенції [2, 3].

На відміну від гуманітарної інтервенції превентивна війна має за мету не захист прав і свобод людини, а захист самої держави від потенційної зовнішньої військової агресії. Превентивна війна передбачає можливість нанесення військових ударів по об'єктам збройних сил держави агресора, але ж зрозуміло, що враховуючи потужність сучасних озброєнь та густонаселеність міст, жертви серед мирного населення неминучі. Таким чином, про захист прав і свобод людини у випадку превентивної війни мова не йде, рахується лише потенційна кількість втрат з обох сторін. Отже, ми можемо виділити наступні ознаки превентивної війни, які відрізняють її від гуманітарної інтервенції та інших миротворчих військових операцій:

- основною метою превентивної війни є знищення військового потенціалу держави – потенційного агресора;
- наявність об'єктивної та перевіреної інформації про наміри агресії з боку певної держави, що є підставою для нанесення превентивного удару;
- захист прав і свобод мирного населення є другорядною метою і допускаються втрати серед громадян обох держав;
- превентивна війна здійснюється поза правовим полем, без отримання резолюції Ради Безпеки ООН, тобто поза межами міжнародного права (правова регламентація здійснюється тільки на рівні внутрішнього законодавства держави, яка ініціює превентивну війну);
- здійснюється без попередження з метою забезпечення раптового та масованого удару (упередити військові дії супротивника);
- здійснюється в коротких проміжках часу, що також обумовлено необхідністю забезпечення раптовості та підготовки до військових дій у відповідь.

Сучасна міжнародна ситуація насичена міжнародними конфліктами, які обумовлені рядом факторів. Серед основних причин напруженої обстановки – полярність світу, що проявляється в неперевершеному військовому потенціалі таких країн, як США і Росія. Надпотужні збройні сили дають можливість США диктувати іншим державам свої правила гри, нав'язувати свою позицію та втручатися в суверенні справи. Зокрема, найбільш загрозливу ситуацію, обтяжену

релігійним фактором, ми спостерігаємо навколо Ірану та Сирії. Заяви ізраїльських політиків та військових США про те, що вони не допустять створення ядерної зброї в Ірані, підтверджуються активною підготовкою до класичної превентивної війни, яка відповідає всім переліченим вище ознакам. У зв'язку із цим виникає логічне питання, – чому такі країни, як Росія, США, Китай, Пакистан, Ізраїль мають право на володіння ядерною зброєю як інструментом «переконання», а Іран такого права не має.

Заяви президента Ірану про наміри стерти Ізраїль з лиця Землі не можуть вважатися об'єктивними підставами для початку превентивної війни. Не можуть емоції та висловлювання однієї людини стати підставою для превентивного удару з непередбачуваними наслідками. Але зрозумілими є і побоювання міжнародного співтовариства про початок гонки озброєнь на Близькому Сході, враховуючи радикальний характер мусульманської релігії. Адже, зрозуміло, що навіть спроба Ірану атакувати Ізраїль є фактично самогубством, враховуючи військовий потенціал Ізраїлю та підтримку США. Проте, в ісламі самопожертва в ім'я релігії є шляхом до раю, тому можна зрозуміти і позицію ізраїльського керівництва.

Таким чином, у сучасних умовах виникає необхідність правової регламентації превентивної війни, як об'єктивно існуючого явища. Інакше, превентивні війни і далі будуть розпочинатися поза правовим полем, як, наприклад, у випадку військової агресії США проти Іраку.

Початку превентивної війни, як і початку гуманітарної інтервенції, передують проведення інформаційної війни, на яку витрачається іноді більше коштів, ніж на саму військову операцію. Можливості сучасних інформаційних технологій відкривають широку дорогу для дезінформації, виготовлення змонтованих фото- і відеофактів, провокацій та формування упередженої громадської думки.

Наприклад, під час підготовки до гуманітарної інтервенції в Лівію західні інформгентства наводили факти про бомбардування цивільного населення військовою авіацією збройних сил полковника Каддафі. У той же час російські засоби масової інформації, посилаючись на свідчення російських військових експертів, заявляли, що цілодобове супутникове спостереження за територією Лівії не зафіксувало жодних бомбардувань, вибухів тощо. Аналогічну ситуацію ми наразі спостерігаємо в Сирії. Західні та ізраїльські інформгентства, посилаючись на свідчення правозахисників, майже щоденно заявляють про масові вбивства мирного населення військовими збройних сил діючої влади Сирії, і в той же час ряд незалежних журналістів різних країн заявляють, що в Сирії все спокійно і відбувається природна боротьба із злочинними групами. Така суперечлива інформація свідчить про активну інформаційну війну, що передують військовому вторгненню в Сирію, початку гуманітарної інтервенції із сумнівними цілями.

Таким чином, враховуючи вищевикладене, існує об'єктивна потреба у формуванні незалежного міжнародного органу цілодобового супутникового спостереження за територією потенційних військових конфліктів. Сучасні технології, за умови неупередженості персоналу, який їх використовує, дозволяють здійснювати об'єктивну оцінку міжнародної ситуації фактично на кожному квадратному метрі території будь-якої держави світу. Головне, щоб вказаний незалежний міжнародний орган знаходився не на території США, держави, яка останнім часом виступає активним ініціатором превентивних війн та активно веде інформаційні війни.

Україна, враховуючи її нейтральний статус та позаблоковість, спираючись на потенціал та рівень розвитку ракетно-космічної галузі, може взяти на себе ініціативу щодо розміщення на своїй території незалежного міжнародного органу цілодобового супутникового спостереження за територією потенційних військових конфліктів.

Таким чином, концепція превентивної війни потребує чіткої правової регламентації в окремому міжнародно-правовому документі, проект якого має бути розроблений і прийнятий ООН. Вказаний міжнародно-правовий акт з орієнтовною назвою «Про право на превентивний військовий удар» має передбачати утворення незалежного міжнародного органу цілодобового супутникового спостереження за територією потенційних військових конфліктів, який необхідно розмістити поза межами США. Право на завдання превентивного удару повинне регламентуватися спеціальною Резолюцією Ради Безпеки ООН на основі доповіді вищевказаного органу за результатами моніторингу і документально підтверджених доказів реальності загрози військового нападу з боку потенційного агресора. Без відповідної Резолюції

Ради Безпеки ООН превентивна війна повинна вважатися злочином із відповідними правовими наслідками для її організаторів.

Тема даної наукової статті потребує подальшого змістовного дослідження, адже міжнародна ситуація розвивається достатньо активно, і песимістичні сценарії її розвитку стають все більше реалістичними, хоча і зберігається надія на мирне вирішення існуючих міждержавних конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтін А.М. Взаємовідносини Україна – НАТО на сучасному етапі [Електронний ресурс] / А.М. Бахтін // Науковий вісник Миколаївського державного ун-ту ім. В.О. Сухомлинського. – 2008. – № 21. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdu/Ist/2008_21/Bahtin.pdf
2. Мотиль В.І. Гуманітарна інтервенція в міжнародному праві: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 «міжнародне право» / В.І. Мотиль; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, 2006. – 20 с.
3. Мотиль В.І. Поняття гуманітарної інтервенції / В.І. Мотиль // Науковий Вісник Львівського національного університету ім. Івана Франка. Серія міжнародні відносини. – 2003. – № 12. – С. 29-37.

УДК 3.34.340

ПРАВОВА РЕАЛЬНІСТЬ У РОЗУМІННІ ПРАВОВОГО ПРАГМАТИЗМУ

Кравченко С.С., к.ю.н., доцент

Київський університет права НАН України

У статті аналізуються погляди філософів правового прагматизму на таке поняття, як „правова реальність”, а саме представників руху критики правових досліджень. Автор робить висновки щодо сприйняття представниками зазначеного руху проблеми дегуманізації права.

Ключові слова: дегуманізація, критика правових досліджень, правова реальність, правовий прагматизм.

Кравченко С.С. ПРАВОВАЯ РЕАЛЬНОСТЬ В ПОНИМАНИИ ПРАВОВОГО ПРАГМАТИЗМА / Киевский университет права НАН Украины, Украина

В статье анализируются взгляды философов правового прагматизма на такое понятие, как „правова реальность”, а именно представителей движения критики правовых исследований. Автор строит заключения относительно восприятия представителями указанного движения проблемы дегуманизации права.

Ключевые слова: дегуманизация, критика правовых исследований, правовая реальность, правовой прагматизм.

Kravchenko S.S. LEGAL REALITY IN LEGAL PRAGMATISM CONCEPTION / Kyiv university of Law The National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine

This article is analysis of position American law pragmatism about „legal reality” and ideas of legal investigations criticism movement representatives. Author considers about legal investigations criticism movement representatives world-view.

Key words: dehumanization, legal investigations criticism, legal pragmatism, legal reality.

Аргумент невизначеності, обговорюваний представниками руху критики правових досліджень (далі – КПД), охоплює різні сфери правового дискурсу. Його критика іде набагато далі загальноприйнятої версії невизначеності, суть якої у тому, що правила закону самі по собі не приймають судових рішень. Аргумент невизначеності у міркуваннях КПД включає не тільки правила закону і не може бути переборений звертанням до більше авторитетних правових принципів. Вони стверджують, що ареал принципів сам по собі складається із суперечливих принципів і ідеалів, а позначки-принципи, за допомогою яких можна було б вирішити ці протиріччя, відсутні. Більша частина літератури КПД присвячений опису суперечливих принципів практично в кожній окремій підкатегорії, на які звичайно поділяються кодекси